

AZ OLÁH BEVÁNDORLÁS

TIZENHETEDIK SZÁZADELEJI nagy erdélyi történetírónk, Szamosközy István, az 1603-i eseményekről szólva szélesen gördülő, klaszikus mondatokkal panaszolja szűkebb hazájának „balsorsnál is kegyetlenebb“ romlását. Erdélyt hatalmas várfalhoz hasonlítja, melyen hol itt, hol ott űrnék rést a lövedékek, oldalán vagy sarkain, míg a kikezdett rész egyszerre nagy zuhanással összedől. E bajok közt, teszi hozzá, csak az *Ég* nyújthat segítséget... Történetírónk elsősorban a politikai változások felett elmélkedett, Székely Mózes és Basta küzdelmének bevezetéséül. Mi azonban, több mint három évszázad múltán, szélesebb értelemben is igaznak érezzük e hasonlatot. Az erdélyi magyarság hatalmas népi tömbjén éppen akkor, a török pusztítások századaiban szakadtak rések, hol oldalán, hol sarkain, ősi telepek sora ekkor vált semmivé s lett részben új jövevények, idegenek szállásává. A réseket új hullámok szélesítették ki s az elpusztult vidékekre a harcok megszűnése után, a XVIII. században is nagy mértékben folytatódott az idegen telepedés. Így jött létre Erdély táján az a népi arány, melyet a mi századunkban észlelhetünk. Az erdélyi fejlődés része és tükröképe annak a folyamatnak, mely a magyarság középkorvégi, mintegy 76%-os népi többségét a Kárpátmedencében valóban „balsorsnál is kegyetlenebb“ küzdelmek közt fokozatosan lemorzsolta. Erdély XX. századi népi viszonyai tehát aránylag újkeletűek, a románság bevándorlással aránylag nem nagy kezdetekből nőtt fel e tájon mai tömegére. Ma már egész sor olyan tanulmány áll rendelkezésünkre, melyben hivatott kutatók, szakemberek világították meg e bevándorlási és terjeszkedési folyamat számos részletét.

E folyamatot és például az oláhoknak a középkori Erdélyben vitt szerepét nyomon kísérhetjük a kontinuitás-kérdéstől egész függetlenül. De ez utóbbit is eldöntöttnek tekinthetjük. Alföldi András kutatásaiból kitűnik, hogy Traianus császár megsemmisítő hadviselése a II. század elején, a maradék elemeknek Balkánra áttelepítése, a férfiak besorozása annyira kipusztította a dákokat Erdélyből, hogy azok a romanizmus alapjait nem alkothatták. Az új provinciába a Birodalom különböző részeiből állami pártfogás ültetett romanizált barbárokat. Ezek utódait azonban nem sokkal több mint másfél század múlva a római helyőrséggel együtt a Balkánra telepítették át. Aurelianus császár 271-ben a gótok nyomására kénytelen volt teljesen feladni Erdélyt, a távoli Dáciát, melyet a Birodalomhoz csak keskeny korridor fűzött a Duna mentén. Megszűnt itt a római élet minden feltétele. Egyetlen római telep neve nem öröklődött korunkra. Századokon át harcias germán és türk néphullámok csaptak erre át, nyomukban a lassú szláv vándorlással. Erdélyben a románok őseinek tekinthető népről közel egy évezredig semmi nyom nincs.

Kiegészítik ezt azok a nyelvészeti eredmények is, melyek, mint Tamás Lajos kutatásaiból látjuk, lényegében már választ tudnak adni a balkáni romanizmus egyik alapvető kérdésére: hol s hogyan alakult ki az oláh nép. Ezekből azt tanuljuk, hogy a későbbi dunai oláhok ősei az albánokkal földrajzi közösségben éltek nyelvük kialakulása idején. Az oláhság őshazája tehát a Balkán nyugati felére tehető, hol a sokszázéves római uralom alatt nemcsak a városi és földművelő lakosság, hanem a pásztorkodó trák-illir elem is latinizálódhatott. Ezek a hegységekben vándorló pásztorok — a „vlach“ szó nemcsak népnév, hanem foglalkozást is jelölt — megőrizve

szokásaikat, később más tájak felé is vonultak. Elszórt oláh csoportok (aromunok, megléniek stb.) ma is találhatóak Macedóniában, Görögország, Albánia némely részén. Az oláhság a X—XI. század fordulóján lépte át az Alduna vonalát és a Kárpátoktól délre, a mai román síkságon, türk fajú, szervező népek, besenyők, főként kunok uralma alá került. Észak felé húzódva a XI. század végén elérhetett a kun-magyar határhegységek széléhez. Első nagyobb rajjai a XII. század második felében kezdtek Erdélyben dél felől megjelenni. A XIII. század eleje óta a bevándorlás okleveles adatokból olvasható ki.

A honfoglaló magyarság, életmódjának megfelelően, elsősorban a sík, fiives tájakat szállta meg, szabadon hagyva az erdős magas hegységeket. Az Erdélyből az Alföldre nyíló folyóvölgyeken azonban már korán, a X. században, kelet felé húzódtak telepei, így a Szamos, a Körösök, a Maros táján; ez utóbbin Gyulafehérvár a mai napig a Gyula törzs nevét őrzi. A síkvidék központi, nagy népi tömbjéből mindjobban emelkedő és erősödő magyar ágak nyúltak a Kárpátok nagy félkörívének vadona felé. Erdélyben a magyarok valóban találtak más népi elemet, a hegyek lábainál elszórtan élő bolgár-szlávokat. Ők azok, akiket később, a XII. század legvégén, Anonymus, a honfoglalásról írva, vlachokként szerepeltet, saját kora viszonyait vetítve ezzel vissza, amint hasonló etnográfiai tévedéssel ír a kunokról is. E táj a honfoglalás előtt bolgár érdekszférába tartozott. A szlával vegyülő bolgártürk elem, éppen türk vonásai miatt, nem volt teljesen idegen a magyarságtól. A királyság megalakulásával kiépülő erőteljes királyi, megyei szervezetben, a növekvő magyar népesség között e csoportok a természetes beolvadás felé haladtak. A XI. század végén a Küküllő, Szamos, Maros mentén összefüggő magyar területeket lehetett már találni. Régi, türk szokás, de ugyanakkor királyi terv s rendelet alapján a védelmet látták el a meszesi végekről mai helyükre vonult székelyek, mint csatlakozott rokontörzs. II. Géza korában, a XII. század közepén telepítették azután Erdélybe a szászokat. Zömük a Királyföldre került. A vöröstoronyi szoros felé védelmi szolgálatot is teljesítettek. Beilleszkedtek a megyék szerint kiépült királyi szervezetbe, míg II. András király 1224-ben legfőbb bírójukká a szebeni comest téve egységesítette őket, megadva az autonóm élet feltételeit.

Már javában folyt tehát az ősvadon elleni harc, az erdélyi tájat nehéz küzdelemmel kialakító munka, amikor a XII. század második felében az oláh pásztomépek első jelentősebb rajjai megjelentek Erdélyben. Amikor a következő században a vadonból leereszkedtek, jól szervezett államra, közigazgatásra, fejlett viszonyokra bukkantak. A magyar (és a maguk területén a szász) telepek megelőzték az oláhokat. Ősi oláh víz- vagy helynevet nem ismerünk, ezek magyar vagy magyar közvetítéssel jött szláv vagy bizonytalan idegen eredetűek, helyenként németek. A római időkből is ismert Temes, Körös, Szamos, Maros neve előbb bulgártürk közvetítéssel került a magyarokhoz, majd magyar közvetítéssel az oláhokhoz. Az állandó oláh bevándorlásra nincs mit csodálkoznunk. E tulajdonságuk már a Balkánon ismeretes volt. Egyes csoportok Lengyelország, sőt Oroszország területére is eljutottak. A magyar királyok oklevelei először 1210-ben emlékeznek meg oláhokról. 1222-ben hallunk „oláhok földjéről“ (terra Blacorum). Ez minden valószínűség szerint a későbbi Fogarasvidék volt, a Barcaság és a szebeni táj közti még vadon terület, hová a vöröstoronyi szoroson át jöhettek a beköltözők. Éppen e kisállattartó, vándor életmódból következő, hogy nehéz meghatározni, hol meddig juthattak el egyes rajok a völgyek tőlött, az erdővel övezett hegyhátakon. 1252-ben tatároktól elpusztított tájon tűnnek fel. Világosan a bevándorlásra mutat IV. Béla 1256-ból származó oklevele, mely az esztergomi érseket megerősíti többek közt az

oláhoktól szedhető dézsma kiváltságában, bárhonnán jöjjenek is azok.

Erősebbé a beköltözés az Erdélyt is végigpusztító, 1241—2. évi tatárjárás után vált. Az elhagyott helyekre leszállhattak a jövevények. Komolyabb, faluszerű telepeik azonban csak lassan, a XIV. századra keletkeznek az általuk szörványosan megszállt vidékeken. Akkor is sok falunév viseli az „oláh“ jelzöt, a magyar környezet jeléül és gyakran magyar telep mellett, már előkészített talajon bukkán fel. Fehér megyében csak a tatárjárás után, a XIII. század közepétől jelennek meg oláhok és valószínűleg Kolozsban is, bár itt 1332-ben találjuk csak az első oláh telepet. A váradi regestrumban, mely 1210—1230 között 389 esetet sorol fel, egyetlen bizonyosan oláh név nem található. A bihari hegyekben a XIII. század végén tűnnek fel először, Szeben táján szintén, de telepek csak a XIV. században mutathatók ki. Hunyad vidékére, a Zsilvölgyön át, a XIII. század második felében jutnak. Máramaros a XIII. század végéig a király majdnem lakatlan erdősége; Beszterce, Marostorda, nyugaton Arad, Zaránd, Szilágy, Szatmár vidéke a XIV. században, főként annak második felében látja az első oláh betelepülőket. A székely vidéken, Csikban, Háromszékben a XIV. század végéig nincs nyomuk.

E kép mindjárt világossá, határozottabbá válik, ha egy-egy kisebb, olyan tájat figyelünk meg, melynek települési viszonyait elmélyedő részletkutatások dolgozták fel. Ilyen kutatás áll rendelkezésünkre például Szatmár megyéről. A megye háromnegyedrészt kitevő síkság régi magyar szállásterület volt. De a XIII. század végére már keleti részén, az Avas és Bükk vadonjában is ott találjuk a kultúrtájért küzdő magyar telepeket. Erre az előkészítésre szállott rá az oláh hullám a XIV. század végén, később magába nyelve elszigetelt magyar részeket is. A két nép számarányára vonatkozóan azonban ki kell emelnünk a következőket: 1. a magyarságé volt a legsűrűbben lakott, a legtöbb embert eltartó, nyíltabb iaj, 2. a régóta fejlődő magyar falvak sokkal népesebbek voltak, mint az oláh hegyi telepek. Szatmárban a középkor végén 400 faluból 23 oláh és 17-ben van erős oláh hozzátelepülés. És amíg egy átlagos, síksági magyar faluban 30—70 családot találunk, a fontosabb központokon, mezővárosokban pedig száznál is jóval többet, addig a hegyi telepeken legfeljebb 10—15 a számuk! Hasonló volt a helyzet Bihar megyében, hol a síkságról szintén erős magyar népi kezdeményezés haladt fel a völgyeken, hol az oláhok — a belényesi hegyvidék kivételével — mindenütt magyar kultúrmunkára telepedtek le és ahol a nagy, ritkán lakott hegyi tájakkal szemben a magyar síkvidék népsűrűsége mintegy tízszeresre tehető!

Ezek után nem is csodálkozunk III. András királyunk 1293-ban kelt oklevelén, mely elrendelte, hogy „az összes oláhokat, akár a nemesek, akár mások birtokain tartózkodnak“, a gyulafehérvári káptalan hatvan háznépe kivételével a Székes nevű — Gyulafehérvártól keletre eső — királyi birtokra telepítsék, ha kell, erőszakkal. Az oláhok száma Erdélyben az Árpádkor végén, a XIV. századi beköltözések előtt, de a középkori magyar királyság alapvető három évszázada után alig érhetette el a párezer családot, ha a király őket erre a mintegy 36.000 holdra becsülhető birtokára akarta összegyűjteni.

Figyelmeztet azonban bennünket ez a rendelkezés? arra is, hogy milyen tévedés lenne, ha a középkori magyar államnak pusztán szenvedőleges szerepet tulajdonítanánk e beköltözésekkel szemben. A magyarság már magával hozta a más népekkel banni tudást. A központi hatalom kézben tartotta a betelepedők ügyét, életformájuknak megfelelően elhelyezte őket, megállapította jogaikat és feladatukat. Az oláhok helyzete a XIII. században olyanféle volt, mint a többi „királyi népé“, kezdetben a besenyőké, székelyké.

A tatárjárás után királyi birtokra helyezték el őket, részben hegyvidéki határ« örként. A várak körül, a várnagy hatásköre alatt, katonai jellegű szervezetben éltek, külön határvidéki districtusokban. A király saját birtokain kívánta tartani őket, 1292-ben még külön engedéllyel lehetett csak őket magánbirtokra telepíteni. E szervezet, akár korábban a szászoké, magában rejtette az autonóm életnek bizonyos lehetőségeit. Igazságot a várnagy esküdt kenézek segítségével tett. A középkori Magyarországon valóban — Deér József szavaival élve — minden népelem „megtalálta azt a helyet, melyet társadalmi, gazdasági és művelődési adottságai kijelöltek számára“. Hogy az oláhoknak nyújtott autonóm lehetőségek nem fejlődtek tovább, annak oka elsősorban az oláh társadalmi adottságokban keresendő. Az oláh fajokban nem volt meg az egységnek és közös tudatnak valami eleme, intézményeik a magyar állami és társadalmi rend közvetlen hatására alakultak ki. Amellett a mindig újabb bevándorlókat, a XIII. század királyi politikájával szemben, fokozódó ütemben fogadták be a magánbirtokok. A XIV. század első felében érkező új hullámokat már nem lehetett királyi ellenőrzés alatt tartani. Mindenfelé az új oláh telepek, novae plantationes sora keletkezett.

Erre az egység kezdetéhez sem ért népelemre természetes hatással volt a magyar társadalmi fejlődés, mely az általános európai vonalán haladt. Az oláh rajokat, a költözést, a telep életét kenézek vezették. Ez a vezetőréteg, mely elég nagy részben kun-türk eredetű volt és még őrzött türk jellemzőket, szívesen katonáskodott s amikor megismerte a magyar nemesi életformát, az nagy, természetes vonzerőt gyakorolt rá. A nemesi rendbe feljutás, melynek útjába megfelelő esetben idegen származásuk egyáltalán nem állott, megnyitotta előttük a magasabb társadalmi és politikai érvényesülés kapuit. A nemes-jobbágy szétválás a magyarságban is létrejött. Amikor a királyi birtokok nagy része szétosztódott, a kenéz is arra igyekezett, hogy a kenézbirtokból királyi adomány útján nemesi, családi birtokot alakítson és ottlő népét jobbágyaivá tegye. Számos ilyen, a magyar nemességbe felemelkedett kenéz-családról tudunk, ilyenek voltak például Mármarosban és Beregben a Szaplonezay-, Ilosvay-, Bicskey-, Gorzó-, Lipcsei-, Dolhai-, Móré- stb. családok.

De nem pusztán az oláh vezetőréteg számára jelentett emelkedést az új társadalmi viszonyokba való beilleszkedés, hanem a határkerületek s a magánbirtokok jobbágyvá vált szélesebb oláh rétegei számára is. Az európai történet fejlődését tekintve a magyar kilenced helyett ötveneddel adózó oláh jobbágy azzal, hogy a vándorló pásztoréletformából a települt, földművelő, paraszti életforma felé közeledett, kétségtelen magasabb fokra lépett. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a Kárpátokon túli oláh síkság örök viharsarkából, a tatár uralom, majd a török beütések elől, tehát az erős politikai bizonytalanságból Erdély védett bástyájába, rendezett viszonyai közé jutni kétségtelenül előnyös volt, akkor ebből megértjük a még a XVIII. században is tartó oláh bevándorlás egyik alapvető okát. Erdély biztonság volt, kedvezőbb életforma, örök refugium. Ilyen refugium volt a fogarasi birtok a XV. században a havasalföldi belső zavarok elől menekülő előkelőb- bek számára, akik a magyar királynál, a vajdaság hűbéruránál kerestek menedéket.

Társadalmi viszonyokról, kedvezőbb helyzetről szólva Erdélyt nem lehet kiragadva, önmagában nézni, de nem is lehet egyszerűen egy más fel-tételektől függő, mondjuk nyugateurópai területtel összevetni. Erdély nyugatról nézve a középkori Magyarország régies színű, keleti része, törökkori önálló állami léte idején, nagy fejedelmei alatt az európai politika és a nyugati eszmék messzi fényű, távoli bástyája. Jelentősége azonban akkor tűnik ki igazán, ha a kárpáteurópai táj egészében, a szomszéd területekkel össze-

hasonlítva tekintjük meg. Ekkor látjuk, hogy Erdély a beköltözők számára védelem, a nyugatias eszmék és formák szüntelen alkalmá volt. Protestáns hatásra, magyar és szász támogatással itt jelennek meg az első román nyomtatott könyvek, felszabadulva az egyházi szláv nyelv uralma alól. A XVIII. századi vallási únió készítette elő a román öntudatnak a magyar humanizmus hatásai közt történő kibontakozását. A kialakuló nacionalizmus képviselője a XIX. század elején mindenütt egy fejlődő értelmiségi réteg volt, mely hordozni tudta az általános eszmét: a román nacionalizmus Erdélyben nem primitív reakcióként született valaminő elnyomásra, mint néhányan naivul hiszik, hanem megszületett azért, mert ott jobban megvoltak hozzá a szükséges társadalmi és szellemi feltételek, mint a Kárpátokon túl.

Táji összehasonlítást kell végeznünk akkor is, amikor a XVI—XVIII. századi társadalmi fejlődésről szólunk. Ennek iránya lényegileg hasonló volt az Elbától keletre eső vidéktől le a Balkánig, egész Keletközépeurópában. Az általános alól Magyarország sem vonhatta ki magát, bár azon belül aránylag még mindig jobb viszonyokat hozott létre, mint legtöbb szomszédja. Általánosan ismeretes, mint alakult ki az újkorban Európa keleti felén a nagybirtok mint paraszti ingyenmunkára épült mezőgazdasági nagyüzem. Ebben az „embertelen, keserű zónában“, amint Szekfü Kelet-Poroszországot, Brandenburgot, Lengyelországot, Cseh- és Morvaország egyes részeit nevezi, a paraszt szolgáltatása az úr kénye-kedve szerint nőtt, szabadsága eltűnt. Gyermekai az úr „udvarában“ szolgáltak, ő maga földhöz lévén kötve, el nem távozhatott, de léte örök bizonytalanság volt, mert bármikor el lehetett üzni, helyenként valósággal el lehetett adni. A keleteurópai, orosz viszonyokról nem is szólunk itt. A jobbágyosság megkötése Magyarországon is bekövetkezett a mezővárosok vezette 1514-es nagy mozgalom elfojtása után. Keletközépeurópai viszonyokhoz mérten azonban aránylag még mindig tűrhetőbb a jobbágy helyzete, földjéről, melyet utána fia művelt, elüzni nem lehetett, szerzett vagyona egy részéről szabadon testálhatott, szolgáltatásai világosabban voltak szabályozva. A törökkori nagybirtok sem pusztán nagyüzem Magyarországon, hanem az állandó harcok szervező és némi védelmet adó támpontja is. Erdélyben a három rendi „nemzettel“, magyarral, székellyel, szásszal szemben az oláhság közjogi vonatkozású jogokkal nem bírt, de a régi, kenézségi telepek előnyei megmaradtak, nem nehéz és körülírt szolgáltatás fejében. Az oláh jobbágyok helyzete a magyarokénál nem volt rosszabb, sőt jobb, amennyiben egyházi adót nem fizettek. Ugyanakkor a török alatti Moldvában és Havaselvén a politikai bizonytalanság, örökös hadak mellett sokkal súlyosabbak voltak a szociális viszonyok, a paraszt szinte ingóságának számított, el lehetett adni. A XVIII. századi szerencsétlen fanarióta-kor elnyomását pedig román történészek is valószínűsítő rabszolgaságnak írják le.

Erdélynek tehát mindig voltak előnyei s benne, amint a török harcok a régi magyar lakosságot szüntelen tizedelték, mindig új részek üresedtek meg az ódakivánczók számára. Már a XV. században is számos török beütés vágott rendet egyes magyar részeken. 1493-ban pedig a töröktől elpusztított és oláhoktól megszállt szász falvakról hallunk. A közvetlenül nem érintet; tájakon azonban magyar erősödést figyelhetünk meg a XVI. század derekáig. Népi erőnket csak súlyos csapások sorozata tudta megtörni. Amikor a töröké lett a Kárpátmedence középső, sík része és az ellenség a nagy magyar néptömb szívéig hatolt, amikor Erdélyt már nyugatról is, háromfelől szorongatta a pogány nagyhatalom, akkor indult meg igazán a gazdag magyar tájaknak, a középkori magyar kulturális munkának mérhetetlen emberi szenvedéssel járó pusztulása, melynek történetét a késői kutató is elszorult szívvel lapozza végig.

Ugyanazon folyó völgyeken, melyekén egykor a magyar népesség áradt keletre, Erdély felé, most török martalócok vágattak végig. Éppen Erdély \$ az Alföld sűrűn lakott, magyar határsávba pusztult legjobban az örökös hadjáratok nyomán s a számos tatárjárás következtében, mely utóbbiakról közönségünk ma már nemigen tud. Erdélyért másfél századon át, gyakran fegyverrel küzdött a Habsburgok alatti Magyarország és a török s a haragvó hadakat a táj szenvedte meg. A nyugatról jövő török pusztítás valósággal hátbatámadta az erdélyi magyarságot, éppen nagy tartalékát, a központi tömbbel való erőteljes összeköttetését kezdte ki. „A török fegyver keletnek, az oláh telepedés nyugatnak nyomul, az egyik a síkságról fel a hegységnek, a másik a havasról a völgyek irányában, a kettő közt vannak a magyar őstelepek, de mire a kettő összetalálkozik, nincs többé magyar falu.“ A XVI. századvégi tizenöt éves török háború, 1660-ban Várad eleste, majd a felszabadító háborúk: mind egy-egy fejezete a pusztulási folyamatnak, mely sok részletében ismeretes. Dél-Bihar déli részén a XVII. század elejére majdnem tizedére csökken a magyar lakosság; 1697-ben a tatárok a Fekete Körös völgye egy részének kivételével végigpusztítják a tájat s akit lehet, rabságba visznek. Egész sor olyan népes magyar községről tudunk, mint Belényesszentmiklós, Szentbenedek, Jánosd, Bél stb., mely a XVII. század elejére végleg elpusztult, vagy a régi magyar helyett oláh lakosságot kapott.

A hadak a nyílt folyó völgyeket, népes magyar falvakat pusztították, a hegyi oláh telepek védve maradtak. A fennsíkok még mindig félnomád pásztorai pedig leereszkedtek az Alföld felé terülő, fölégett tájra. Ezt a folyamatot \$ az oláh pásztorok félnomád életmódját az egykorúak is látták. Verancsics a XVI. század közepén írja, hogy az oláhok Erdélyben „szétszórva, ritkán nyílt helyeken, leginkább hegyeken és erdőkben“ laknak. Reicherstorfer György 1530-ban átutazva megjegyzi, hogy „néhány elhagyott birtokon és falun“ laknak oláhok. Nála éppúgy, mint a többi korabeli művelt szemlélő, így Szamosközy írásaiban is, világosan kifejeződik, hogy e primitív életformát méltatlannak, a korukbeli társadalomba nem illőnek tartják. Másrészt a török földesúr szívesebben látta az igénytelen, új költözőket, akik nem tekintettek keresztény tájak felé, mint az öntudatosabb magyar jobbágy. Az oláhoknak elhagyott magyar helyekre költözésére igen sok adat van. Az erdélyi rendek 1666-ban elmondják, hogy a rácok és oláhok „Tövisre telepedvén, nem gondolván a régi, portionátus nemes emberekkel“, maguknak szántóföldet, réteket, berkeket foglaltak. És aztán hozzáteszik: „Tövis igen nagy hely volt régen“. Mindennek eredménye az volt, hogy a síkvidék nagy népsűrűségi fölénye eltűnt, az arány a hegyesebb vidék javára megváltozott, amint ugyanerre az eredményre jutunk, ha a dunántúli és felvidéki megyék népességét egymással összehasonlítjuk a középkor végén és három század múlva.

Sokan rámutattak már arra, hogy a magyarságot nemcsak pusztulással érte népi veszteség, hanem elszigetelt magyar részek beolvadásával is. Ezt ismét a törökkor adottságaiból érthetjük meg legjobban. A rendezett, középkorvégi viszonyok a nyílt, nagy falvak magasabb életformájának kedveztek, a török erre sújtott le a legnagyobb erővel. A tönkrement menekülők, a vezetés nélkül maradtak, a nagy tömbből kiszakadt magyarok ahhoz a primitívebb életformához közeledtek, mely a melljük szálló oláhság sajátja volt s melyet az adott helyzetben könnyebb volt élni. Számos adatunk van arra, hogy bizonyos fajta telepeket, ha van is ott magyar, vlachnak mondanak. Ennek rövidesen nyelvi beolvadás lett a vége. Az életforma közelsége magyarázza, hogy vándorló szláv-vlachok is olvadtak az oláhságba.

A törökkor változásait a XVIII. századi nagy telepedések tették teljessé, kialakítva a mai helyzet alapját. Ideérve azonban már néhány szám-

szerű adattal is meg kell próbálkoznunk. Ez természetesen nagy nehézségekbe ütközik, hiszen a XVIII. század végéig, a kortársak beclésén kívül csak egyházi és telekösszeírási adatok állanak rendelkezésünkre. Kutatóink megkísérelték ezek alapján, különböző számításokkal, megállapítani egy-egy korban Erdély népességi viszonyait s nekünk e megközelítő eredményeket kell figyelembe vennünk, ha tisztában is vagyunk azzal, hogy tökéletesen pontosak nem lehetnek.

A XVI. század elején, Mályusz Elemér számítása szerint, Erdélynek összesen mintegy 425.000 lakosa volt, ebből magyar jobbágy és székely volt 255.000 — ehhez jön még a nemesség —, szász mintegy 70.000 (Schuller szerint 68.160), oláh pedig körülbelül 100.000. Nagyjából ennyire teszi Szekfü is az oláhok számát a XVI. század közepén, amikor Verancsics Antal azt jegyezte fel, hogy az oláhok száma kezdte meghaladni, külön-külön, a székelyek, szászok, magyarok egyenkénti létszámát. Verancsics beclése természetesen igen általános volt, tekintve hogy a székelyek száma nem sokkal több, mint negyedrésze volt csak a magyarokénak! Máshelyt például Verancsics a székely harcosok számát 30.000-re becsüli (Oláh Miklós egyenesen 50.000-re), holott egy XVII. századeleji összeírás nem egészen 10.000 székely családról tud. Ennek alapján Szekfü a székelyek számát összesen 50.000-re, illetve, a XVI. századi pusztítások előtt, ennél valamivel többre teszi.

A XVII. század végén a jezsuiták 200.000-re becsülték az erdélyi oláhok számát. Ennél azonban mintegy 25%-kal többet számíthatunk. Adataink tehát a következőképpen alakulnak:

	magyar, székely szász	oláh	Erdély
1700 körül.....	150.000	100.000	250.000
	(valamivel több)		500.000
1730	195.000	110.000	420.000
1761—5	271.000	120.000	547.000
1794	350.000	150.000	800.000
			1,300.000

A törökkort magában foglaló két évszázad alatt tehát, megközelítő adatok szerint, Erdély egész lakossága csak mintegy 18%-kal nőtt, ugyanakkor az oláhság 150%-kal. A magyarság 40%-os csökkenése — kétszáz év alatt! — illusztrálja a törökkor veszteségeit. A XVIII. században Erdély egész lakossága több mint 200%-kal nőtt, a regenerálódó magyarság 133%-kal, a szászok 50%-kal, az oláhok viszont 220%-kal növekedtek!

1700-tól 1765-ig a lassan szaporodó szászok növekedése 40%, a magyaroké erőteljesebb, 80% volt, az oláhoké pedig 120%. 1811-ben az oláhság 950.000, 1837-ben 1,132.000, Lenk 1839-es földrajzi lexikona szerint 1.169.000, 1857-ben pedig 1,227.000 lelket számlált Erdélyben. Hogy ez nem lehetett pusztán természetes szaporodás eredménye, azt az is bizonyítja, hogy míg 1730—1794 között, 64 év alatt az oláh szaporodás majdnem 90% volt, addig az ezt követő 63 év, tehát közel ugyanannyi idő alatt, 1857-ig nem is egészen 54%. A feltűnő növekedést a XIX. század eleje után egyensúlyozottabb, természetes szaporodás váltja fel.

Az oláhság XVIII. századi, feltűnően erős szaporodása a Kárpátokon belül nagyjából egybeesik a Kárpátokon túl uralkodó fanarióta fejedelmek korával (1716—1821). A XVIII. század végére már mindenfelé javult a parasztok helyzete, a felvilágosult uralkodók figyelme is feléjük fordult. A két dunai fejedelemségbe viszont a szultánok konstantinápolyi görög kereskedőcsaládok leszármazottak küldték uralkodni, akik a helyükért való versengésben súlyos összegek lefizetésére kötelezték magukat. A szeren-

csétlen nép számára mindebből kegyetlen elnyomás következett. „A román paraszt a csupasz földön hált, feje alá párna gyanánt követ téve s takarója volt a menybolt“, — „a fanarióta farkasok falánksága arra kényszerítette a parasztot, hogy vagy az erdőbe menjen (t. i. végső keserűségében rablónak) ... vagy pedig tömegesen vándoroljon ki a Kárpátokon túlra vagy a Duna jobbpartjára“. Magyarország délkeleti tája, Erdély volt ismét a legbiztosabb menedék, a könnyebb élet ígérete. Magyarországon éppen ekkor folyt a XVIII. század nagy telepedése, kipusztult tájak, mint a török alól 1718-ban szabadult Temesvidék megtöltése, a későbbi helyzet alapjait megalkotó, nagy rendeződés. Az oláhoknak a szociális viszonyokkal összefüggő költözésére jellemző, hogy amikor 1718-ban egyidőre a Duna és Olt közti Kisoláhország császári uralom, rendezettebb közigazgatás alá került, az odátoduló népesség az 1721-ben számlált 13.245 családot, tehát mintegy 66.000 főnyi lakosságot 1736-ig 200.000 főre emelte. Két év múlva e terület újra a török és fanarióta uralom alá került, ekkor nagy tömeg a temesi táj felé költözött innen. A bevándorlással kapcsolatban a délvidéki hatóságok szüntelen panaszkodnak, hogy a jövevények török uralom alatt, balkáni területen megszokott életmódjukkal zavart okoznak, földműveléshez szokni nem akarnak, a közbiztonságot veszélyeztetik. 1766-ban rendelet ment Bécsből Temesvárra, tegyenek róla, „nehogy a menekült oláhok Temesvárnál errébb és a Bégánál tovább menjenek“. A nyugatra, északra húzódó új rajok persze ismét nehezítették a már bent lévőknek rendezettebb viszonyokba illesztését. Königsberg gróf, Erdély katonai parancsnoka, 1725-ben a szászföldre, egy más, Mária Teréziához 1767-ben intézett memorandum a temesi új német falvak mellől kívánta az oláhok eltelepítését, ez utóbbi azzal az indoklással, hogy a falvak az utolsó háború idején az oláhoktól még a töröknél is többet szenvedtek s hogy az oláhoknak mindegy, keresztény vagy török fennhatóság alatt állanak-e.

Oláh részről rá szoktak mutatni, hogy Erdélyből kifelé is volt népmozgalom. Valóban van adat kisebb-nagyobb csoportoknak többirányú ki- vagy visszafelé való költözésére, a végső mérleg azonban mégis a bevándorlás többségét mutatja ki. Kivándorlással inkább a magyar elem vesztett: az idegen katonai szervezet ellen minden erővel tiltakozó székelyek soraiból.

Így alakultak ki Erdélyben a XX. század elejének népességi viszonyai. Román részről nagy érzékenységgel szokták szemlélni e történeti folyamat részletezését és önteltséget, lenéző modort vetnek szemünkre, ha a balkáni pásztorkodó életforma továbbéléséről és elmaradt vonásairól írunk. Holott csak a múlt őszinte megismeréséről van itt szó, és az igazság keresése nem másokat lebecsülni és a magunk küszködései előtt szemet húnyni tanít bennünket. Hogy a román nép csak lassan, az újabb századokban a török uralom alatt állandósult viszonyok folytán késve tudott korszerűbb utakra jutni, az számára nemzeti balsors volt, melyet a történelem elmond, de le nem nézhet. A magyarság számára a vérvesztés volt a balsors, középkorvégi nagy népi fölényének tragikus múlása, melyet az Európa ellenségével vívott hosszú harc kívánt áldozatul.

KOSÁRY DOMOKOS